

INSTITUT DRUŠTVENIH NAUKA
CENTAR ZA POLITIKOLOŠKA ISTRAŽIVANJA I JAVNO MNJENJE

POPULIZAM

UREDNIK
ZORAN LUTOVAC

BEOGRAD, 2017

POPULIZAM

Izdaje:

INSTITUT DRUŠTVENIH NAUKA

Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje

Za izdavača:

Goran Bašić

Urednik:

Zoran Lutovac

Recenzenti:

Zoran Stojiljković

Suzana Ignjatović

Dragan Todorović

Lektura:

Anka Jakšić

Tatjana Rončević

Dizajn korica:

Ninoslav Janković

Štampa:

Razvojno-istraživački centar Grafičkog inženjerstva

Tehnološko-metalurškog fakulteta, Karnegijeva 4, Beograd

Tiraž: 400

ISBN 978-86-7093-190-9

CIP - Katalogizacija u publikaciji -

Narodna biblioteka Srbije, Beograd

329.4(082)

POPULIZAM / urednik Zoran Lutovac. - Beograd : Institut društvenih nauka : Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje, 2017 (Beograd: RIC Grafičkog inženjerstva Tehnološko-metalurškog fakulteta). - 194 str.: graf. prikazi, tabele ; 24 cm

Jedan tekst na engl. jeziku. - Tiraž 400. - Bibliografija uz svaki rad. - Summaries.

ISBN 978-86-7093-190-9

a) Популизам - Истраживање - Зборници

COBISS.SR-ID 246796556

© Institut društvenih nauka, Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje, 2017.

POPULIZAM I OGOLJENI PRAGMATIZAM

ČEDOMIR ČUPIĆ

MILICA JOKOVIĆ

Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka

SAŽETAK

Populizam i populističke ideologije. Autoritarni populizam – karakteristike i posledice. Populistički tip demokratije. Populizam i vođe. Upotreba i zloupotreba populizma u procesu demokratskog odlučivanja. Osvajanje demokratskih institucija od strane nekvalifikovanih i polukvalifikovanih kao posledica populističke politike. Nerealna i lažna obećanja i obmane populističkih vođa. Ogoljeni pragmatizam u svrši populističkih obmanjivača. Forsiranje uspeha po svaku cenu ne vodeći računa o sposobnostima, znanju i stručnosti. Razaranje vrednosti i vrednosnog sistema od strane populista i pragmatičara. Populizam kao uzrok širenja antipolitičkih principa u političkom životu. Dominacija loših osećanja (zavisti, mržnje, pakosti) i loših stanja (strahova, strepnji, lukavstva i panika) kao posledica spoja vladavine populizma i ogoljenog pragmatizma.

KLJUČNE REČI: populizam, pragmatizam, vođa, obećanja, obmane

POPULIZAM – POJAVA, RAZVOJ, IDEOLOGIJA I TIPOLOGIJA

Populizam kao pojava javlja se u obliku pobuna zbog teškog materijalnog položaja širokih slojeva u Evropi, najpre kao seljačke bune u 17. veku, da bi se posebno razvio tokom 19. i 20. veka. U razvijenom obliku populizam poprima obeležja pokreta, ideologija i političkog stila u čijem su temelju socijalni motivi koji bude i razbuktavaju najugroženije slojeve društva i na taj način ih politizuju, odnosno podstiču njihovo političko osvešćivanje. Populizam kao politički stil, pa i politički performans, dobija značajno mesto u medijima (Moffit / Tormey 2014: 381). Političko buđenje svesti najnižih slojeva, koji su najugroženiji, bolja je strana populizma u političkom životu.

Masovno izlivanje nezadovoljstva položajem i eksploatacijom u društvu još ne znači da su pojedinci u potpunosti poprimili karakteristike razvijenog političkog subjektiviteta. Tačno je zaključio Jan-Verner Miler: „Iako populistički često pozivaju na referendume, takva praksa nema veze s otpočinjavanjem neograničenih procesa demokratskog formiranja volje među građanima. Populisti naprosto žele da potvrde svoj već doneti zaključak o tome šta je volja

pravog naroda. Populizam nije put ka većem učešću u politici“ (Jan-Verner Miler 2017: 98).

Političko osveščivanje masa više se doživljava kao oslonac pojedinaca jednih na druge u situaciji egzistencijalne ugroženosti i pobune protiv sopstvenog položaja u društvu, a manje kao njihovo pojedinačno političko samoosveščivanje. Iz tog razloga smatra se da je najopštija crta populizma oduševljenje, odnosno jedna vrsta egzaltacije naroda i narodom. Drugim rečima, davanje značaja običnom ili malom čoveku, savremenim jezikom rečeno prosečnom građaninu. Svaki populizam je emotivni otpor svim vrstama socijalnog elitizma, posebno elitističkoj isključivosti. Istovremeno, to je borba protiv nepravde, ali i jedna vrsta zavisti i mržnje prema elitama. Populizam je istovremeno i socijalna tendencija i politička pojava.

Pojam „običnog čoveka“ ili „malog čoveka“ nije jednoznačan u svakom populizmu. Tako, na primer, u ruskom narodnjaštvu običan čovek je seljak; u američkom populizmu to su proizvođači; u populističkoj demokratiji to su birači ili biračko telo (Matić 1992: 66).

Postavlja se pitanje da li je populizam ideologija i pokret? Na osnovu dosadašnjih populističkih vladavinama može se tvrditi da je u nekim slučajevima pokret, ali u drugim i ideologija. Dakle, nema čistog tipa populizma. Svaki populizam ima posebne karakteristike. Jedino što je svim populizmima isto jeste davanje značaja narodu i pozivanje na narod.

Različiti su populizmi u Latinskoj Americi, na primer peronizam, koji je građen na političkom vođi diktatoru Huanu Peronu (uz poseban „dodatak“; specifičnost kojom je ovu verziju populizma obojila njegova harizmatična supruga Evita), od populističkih diktatora u Evropi kao što su bili Benito Musolini i Adolf Hitler. Peronistički populizam je istovremeno pokret ugroženih, ali i ideologija koja se zalaže za socijalnu distribuciju, odnosno za oduzimanje bogatašima dela njihovog bogatstva i deobu posredstvom fondova slojevima s najnižim primanjima. Suprotno, kod Musolinija i Hitlera takođe se vlada za narod i u ime naroda, ali svakom sloju u socijalnoj strukturi društva obećava se i nudi ono što oni očekuju. Naravno, niko o tome ne vodi računa već samo čuje ono što se na njega odnosi ili što je njegov problem. Nažalost, niko ne upoređuje obećanja populističkog vođe već se prepušta samozadovoljstvu da će njegov problem, ili nezadovoljstvo, biti rešeni. Kada bi jedno s drugim suočavali obećanja populističkog vođe, oni kojima ih on upućuje zaključili bi da su ta obećanja ne samo nerealna nego i da se međusobno potpuno isključuju. Drugim rečima, da se na način koji vođa obećava ona nikada ne mogu ostvariti. To je

tipičan primer, s jedne strane, manipulacije narodom, odnosno masama, a, s druge strane, omogućavanje najbogatijima i elitama da zadrže svoje već nametnute privilegije i koristi na račun drugih društvenih slojeva. To je ujedno primer kako se tipičan populistički vođa dvostruko udvara: i narodu i najbogatijima. Pri tome se podrazumeva da ne dovodi u pitanje dominantne interese najbogatijih i elita u društvu i državi.

Neki od savremenih autora određuju populizam kao ideologiju. Tako na primer, holandski teoretičar Kas MUde (Cas Mudde) smatra da je populizam ideologija koja društvo deli na dve homogene međusobno suprotstavljene grupe. Prvu grupu čini „čist narod“, a drugu „korumpirane elite“. Prema njemu, populistička ideologija i iz nje izvedena politika „treba da bude izraz opšte volje naroda“ (Mudde 2004: 543). Albertaci i Mekdonel smatraju da je populizam ideologija koja suprotstavlja homogeni narod s vrlinama „skupu elita i opasnih 'drugih' koji su opisani kao oni koji suverenom narodu oduzimaju njegova prava, vrednosti, napredak, identitet i glas“ (Albertazzi/McDonnell 2008: 3). Suprotno njima, Bloker smatra da je populizam „kao nešto više i kao nešto manje od ideologije: više u smislu konstituisanja neke vrste transideološkog fenomena koji se može ugraditi u ideologije i na levom i na desnom kraju političkog spektra, a manje jer sam po sebi ne formira koherentnu, potpuno razvijenu ideologiju“ (Blokker 2005: 378).

Iz različitih određenja populizma kao ideologije pokazuje se da populizam nema razvijenu ideološku strukturu. On u sebi najčešće sadrži pojednostavljenu ideološku strukturu u kojoj se vide samo dva suprotstavljena elementa. Drugim rečima, populizam u ideološkom smislu je u crno-belim bojama, odnosno u nepomirljivim i isključivim krajnostima.

Složenost, odnosno komplikovanost razmatranja i razumevanja savremenih populizama, posledica je toga što se u populizme ugrađuju i elementi drugih političkih vladavina i ideologija. U tom smislu populizam je fluidan i iznenađuje svaki put kada se pojavi. Razlozi pojave populizma su uvek isti ali konkretne situacije i povodi su različiti. Ono što je zajedničko većini savremenih populizama jeste nezadovoljstvo većine, kriza koja je izazvana rđavom vladavinom, populističke vođe koje u obraćanju narodu koriste makijavelističke poruke i pouke, ali i savremene manipulativne tehnike, kao i korišćenje emocionalnih i psiholoških stanja uz oslonac na ljudske strasti, posebno na iracionalnost ljudske prirode.

Često se događa u društvima u kojima nije utemeljena vladavina prava i nisu razvijene političke institucije periodično ponavljanje populističkih

iskustava, čak i ukoliko postoji politička tradicija zasnovana na utemeljenim političkim obrascima. To znači da takva društva posle izvesnog vremena, kada se oslobode jednog populizma, posebno ako političke elite nisu uspele da obezbede sigurnost i stabilnost naroda, odnosno građana, prihvataju uspostavljanje novog populizma. Drugim rečima, u političkom životu savremenih društava i država nema mnogo racionalnosti, pogotovo ne racionalnog pamćenja i sećanja prethodnih teških posledica populističke vladavine. Pred novim teškoćama, računajući na zaborav ljudi pritisnutih trenutnim problemima, populističke vođe lako se nameću i na izborima dobijaju i legitimitet i legalitet.

Jednu od najpoznatijih tipologija populizma sačinila je Margaret Kanovan. Ona razlikuje sedam vrsta populizama: seljački radikalizam; revolucionarni intelektualni populizam; seljački populizam; populističku diktaturu (Huan Peron, Hjuj Long); populističku demokratiju (švajcarski sistem direktne demokratije); reakcionarni populizam (Džordž Valas, Inak Pael); političarski populizam u narodnim partijama u koje su „uhvaćene“ sve stranke (Canovan 2006: 545). Seljački populizam nastao je u Sjedinjenim Američkim Državama krajem 19. veka i njega su promovisale američke narodne partije. U istočnoj Evropi i balkanskim zemljama populizam nastaje iz seljačkih pokreta i oblikovan je u okvirima nacionalnih seljačkih stranaka koje su karakteristične po nacionalističkim ideologijama. Populizam se razvio i kao jedna vrsta intelektualnog agrarnog socijalizma koji je razvijen u okviru narodnjaštva u Rusiji i čiji su najznačajniji pokretači i teoretičari Aleksandar Hercen i Nikolaj Černiševski (Matić 1992: 75–79).

Poseban oblik populizma nastaje u 20. veku, posle Drugog svetskog rata, koji se može označiti kao romantičarski revolucionarni populizam. Njega su praktikovale revolucionarne vođe Mao Cedung u Kini i Fidel Kastro na Kubi.

Radikalni desničarski populizam u Evropi nastaje najčešće u državama zahvaćenim dubokim ekonomskim i socijalnim krizama, kao i strahom od priliva ekonomskih i/ili političkih migranata. Karakteristike radikalnog desničarskog populizma su: a) homogenizacija zbog unutrašnje i spoljašnje ugroženosti koju populistički političari stalno ističu; b) oslanjanje na sopstveni etnos (preko etnosa podstiče se nacionalizam do njegovih ultra varijanti); v) izolacionizam (politika kojom treba sprečiti bilo kakav uticaj koji može da dođe spolja); g) insistiranje na suverenitetu države; d) izrazita mržnja i strah od pripadnika drugih etničkih grupa, religija i konfesija; đ) širenje predrasuda i stereotipa prema svim drugima i drugačijima; i, e) neprihvatanje razlika.

U protekle tri decenije u Evropi s buđenjem nacionalizma pojavio se i razvio radikalni desničarski populizam. Na porast nacionalizma, odnosno radikalnog desničarskog populizma, uticali su: 1. ekonomski problemi (pronaći krivca za egzistencijalne nedaće kao psihološki mehanizam, a i nuđenje nerealnih obećanja što takođe psihološki deluje na mase); 2. uništavanje čovekove okoline; 3. rast stanovništva; 4. potpirivanje „sudara civilizacija“ i kultura; i, 5. imperijalne pretenzije politički moćnih zemalja. Sve ovo je ugrozilo i ugrožava liberalne demokratske vladavine i vrednosti na kojima su one zasnovane.

Političarski populizam karakterističan je za savremene demokratije, posebno u zemljama u kojima se posle promena autoritarnih poredaka pokušava uspostaviti demokratski poredak. Populističke vođe u zemljama promena uspevaju da se, pomoću demokratskih kriterijuma, posebno izborima, dokopaju vlasti. U predizbornim kampanjama oni kritikuju dotadašnju demokratski izabranu vlast koja nije uspeła da utemelji i razvije demokratiju, a pri tome je počinila grube greške i omogućila da se okoriste pojedinci i grupe uz razne vrste zloupotreba. Kritika populističkih vođa sprovodi se u ime nezadovoljnog naroda, odnosno građana, i predstavljaju se kao glasnogovornici naroda. Svi nezadovoljni lako prihvataju tu vrstu demagogije i obećanja i smatraju da će ih upravo populističke vođe na pravi način predstavljati i rešavati njihove probleme. Nešto na šta su građani osetljivi jesu lopovluci, uključujući izbornu krađu. Iskustvo je pokazalo da upravo na tim krađama insistiraju populisti i obećavaju da će svi koji su u njima učestvovali biti brzo procesuirani. Čim osvoje vlast, međutim, na to prvo obećanje, koje moćno psihološki deluje na mase, brzo zaboravljaju i ne ispunjavaju ih i pokazuju da su njihove namere bile potpuno drugačije – osvajanje vlasti po svaku cenu da bi se njome okoristili. Pošto obećanja ne ispunjavaju, oni odmah daju nova obećanja, koja takođe ne ispunjavaju i taj način se u nedogled nastavlja obećavanje da će raditi u ime naroda i za narod. Tako produžavaju očaj naroda i istovremenu mu nude nove nade. Život pod njima pretrajava između očaja i propasti i nade i vere da će se iz toga izaći. „Zajednica se u okolnostima njihove vladavine pretvara u pravi zverinjak. To je organski nivo života u zajednici. Posledice su često nesagledive i po zajednicu i po društvo i po državu“ (Čupić, Joković 2015: 19).

Političarski populizam je pospešio buđenje i agresivnost separatista, etnopatriota i marginalizovanih neonacista. Samoopredeljenje je podstaklo secesiju, odnosno dovelo u pitanje nepovredivost granica država (Mihnjik 2015: 30). Etnopartiotizam podstakao je ksenofobiju i strah od gubitka nacionalnog

identiteta. Neonacisti su podstakli predrasude i stereotipe u političkom životu savremene Evrope. Danas je, kada je u pitanju savremena Evropa, na delu, s jedne strane, ksenofobija, a s druge strane, evrofobija.

Globalizacija i imperijalne politike politički najmoćnijih zemalja dovele su kod mnogih do osećaja poniženja i nepravde. Upravo su imperijalne politike osetljive ne samo na etničke već i na religijske i konfesionalne grupe. Savremene imperijalne politike pokazuju prema drugim državama, posebno nerazvijenim, veliku neiskrenost i licemerje.

U politici Evropske unije, na primer, ta neiskrenost i licemerje vezani su za interese evrobirokratije. Zbog sopstvenih interesa, birokratija Evropske unije podržava, posebno u državama koje teže da joj se pridruže, populističke vođe koje u svojim zemljama diktatorski vladaju. To je primer dovodenja u pitanje vrednosti na kojima se deklarativno temelji i gradi Evropska unija. Evropska unija pokazuje da su, kada su drugi u pitanju, njeni interesi uvek iznad njenih vrednosti. Nesporno, to je primer velikog političkog licemerja. Političko licemerje praktikuju i populističke vođe, posebno u nerazvijenim evropskim zemljama. Oni se prema spolja pokazuju kao demokrate a unutar zemlje ponašaju se kao opasni diktatori.

Moćne razvijene zemlje imperijalnih pretenzija daju podršku populističkim političkim vođama, posebno u zemljama koje su u velikim ekonomskim, socijalnim i političkim problemima. Populističke vođe podržane su u njihovom autoritarnom delovanju i ponašanju, odnosno u otvorenoj diktaturi koju sprovode unutar zemlje kojom vladaju. Sve se to čini radi interesa moćnih i to je jedna vrsta sebičnosti, a ne pomoći koju nagoveštavaju prilikom mešanja u unutrašnja pitanja drugih zemalja.

AUTORITARNI POPULIZAM I POPULISTIČKI TIP DEMOKRATIJE

Autoritarni populizam dolazi do izražaja u savremenim diktaturama. Njegove osnovne karakteristike su makijavelistički pristup populističkih vođa političkom životu i velika manipulacija na relaciji između vođe i masa. Diktatori prilaze običnom narodu na populistički način dajući najčešće nerealna obećanja ili hvaleći se postignutim rezultatima koji su za društvo i državu nebitni, ali se uz veliku propagandu predstavljaju kao veliki i značajni. To je jedna suptilna psihološka igra u kojoj se lažnim obećanjima opčinjavaju mase, a u opčinjavanju nudi im se rešenje njihovih problema kada se ona, kako se učini, pojave na horizontu. A horizont je prividno blizu, ali se, kako se putuje prema njemu stalno udaljava do unedogled, odnosno ne postoji mogućnost da se ikada do

njega stigne. Ta psihološka zamka može dugo da traje u jednom društvu i državi. Posledice su najčešće katastrofalne – kompletno društvo i država do te mere osiromaše da postaju plen spoljašnjih moćnika, odnosno završavaju u jednoj vrsti savremenog ropstva, posebno pod finansijskim međunarodnim organizacijama koje se predstavljaju kao spasioci ali su u stvarnosti samo veliki lihvari.

„Spoj populizma i demokratije najčešće je proizvod nemoći političkih elita, odnosno političkih partija“ da rešavaju najbitnije probleme građana. Konkretno, njihove nemoći da podignu privredni rast i razvoj, da uvedu vladavinu prava i oporave političke institucije da racionalno i efikasno funkcionišu u okviru političkog sistema, da omoguće uspešan razvoj srednjih slojeva stanovništva čije znanje može da stabilizuje i učvrsti egzistencijalnu sigurnost građana u okviru socijalnog sistema i da utemelje vrednosni sistem afirmacijom univerzalnih vrednosti kao merila za sve posebne i pojedinačne vrednosti (Joković 2015: 75).

Dobro je zaključio Kas Mede da je moć populizma „u velikoj meri određena delatnošću liberanih demokrata“ (Mudde 2017: 3). Drugim rečima, loša politika liberalnih demokrata omogućila je populistima da steknu poverenje građana i na osnovu njega moć. Neki od kandidata za predsednika SAD u toku predizborne kampanje posluže se populizmom. Razlog takvog njihovog delovanja proizilazi iz stava da je narod izvorni nosilac suvereniteta (Piccone 1955:45–86). Kad stupe na dužnost, međutim, institucije koje ostvaruju i garantuju vladavinu prava odmah blokiraju sva predizborna obećanja koja nisu u skladu s vladavinom prava. Događalo se, i događa se, da predsednik SAD uredbom pokuša da ispuni obećanje dato biračima a ispostavi se da se ono kosi s vladavinom prava. Tada institucije odmah reaguju i poništavaju uredbu. Institucije nastale na osnovu vladavine prava sprečavaju bilo koga da suspenduje vladavinu prava. Jedna od najznačajnijih institucija je sud. Pošto je sudstvo nezavisno, populističke vođe po dolasku na vlast imaju nameru, i to i pokazuju, da ga stave u svoju službu. Naravno, u dobro uređenom poretku to im ne polazi za rukom i to je primer kako se najbolje brani demokratija od nasrtaja populizma.

Populističke politike ugrožavaju i neke od vrednosti koje se razvijaju u okviru demokratije kao sredstva, odnosno načina ili metoda vladanja. Te vrednosti su ideali: ideal tolerancije; ideal nenasilja; i ideal slobodne rasprave. Populističke politike ugrožavaju i elemente demokratske političke kulture: poštovanje ličnosti; poštovanje i garantovanje individualnih i kolektivnih prava;

poverenje; konsenzus; kompromis; kritiku; i kontrolu. Ono što je tragično po građane jeste da nepoverenje na duži rok slabi njihovu poziciju jer „ukoliko ne verujete nikome, ništa ne možete da promenite“ (Krastev 2013: 9).

Demokratski populizam urušava demokratsku vladavinu jer u ime njenih pretpostavki, socijalne sigurnosti i stabilnosti, dezavuiše i simulira sve njene uslove. Tako vladavina prava završava kao vladavina populističkog vođe, koji je istovremeno i partijski vođa. Često i njegova najbolja i najdobronamernija volja da rešava probleme najugroženijih, kojih je uvek najviše, završava u samovolji i, što je još teže, uzurpaciji svih institucija. Potkupljivanje, odnosno korumpiranje najbližih saradnika, a i čelnika institucija, urušava profesionalost i odgovornost i sroza ugled institucija. U takvim okolnostima institucije postaju izvor koruptivnih iznuda kada građani pokušavaju da zadovolje svoje potrebe i interese. Svi su reketirani zato što zaposleni u institucijama zloupotrebljavaju ovlašćenja, a povrh svega na delu je i saradnja s kriminalnim grupama.

Drugi uslov demokratske vladavine, princip jednakosti i ravnopravnosti građana pored zakonom, populistički vođa takođe dovodi u pitanje predlaganjem i donošenjem selektivnih zakona, koji najčešće pogoduju onima koji ga slepo i nekritički podržavaju i stalno obožavaju. Obožavanje u svakom trenutku i u svakoj prilici mora se pokazati i dokazati. Obožavatelji posebno ističu sve vođine javne iskaze koje hvale kao najbolja rešenja za narod, odnosno građane. A da bi, s druge strane, populistički vođa održao odanost, on sve saradnike uvaljuje u zloupotrebe i na taj način ih vezuje i ucenjuje.

Drugi značajan indikator dovođenja principa jednakosti i ravnopravnosti građana pred zakonom narušava se partijskim zapošljavanjem u državne institucije i javni sektor. Zapošljavanje po partijskoj liniji poprima takve razmere da se mnogi, naročito mladi, bez ikakvog uvida u program vladajuće partije učlanjuju u nju i na najpragmatičniji način pokušavaju da reše jedno od najznačajnijih egzistencijalnih pitanja.

Populistički vođa, odnosno populizam, dovodi u pitanje i partijski pluralizam. Vladajuća partija različitim ponudama stvara neprirodnu koaliciju koja ne nastaje prema ideološkim ili političkim stavovima već prema pragmatičnoj koristi. I opozicija, kao i nevladine organizacije, pokušava se potpuno staviti u službu vlasti, odnosno samo jedne ličnosti, populističkog vođe. Opozicija se razara različitim vrstama potkupljivanja, odnosno korumpiranja. Korupiranje opozicionih predstavnika počev od lokalne vlasti potpuno razara opozicioni blok partija, odnosno dovodi u pitanje partijski pluralizam. Cena

koja se nudi opoziciji, najčešće u lokalnoj samoupravi, zavisi od značaja mesta ali i dobiti koja je u izgledu za vladajuću koaliciju i populističkog vođu.

U javnim nastupima populistički vođa se zariče da sve što radi, radi zbog naroda i države koji su mu iznad svega. U stvarnosti, on radi samo za sebe i najbliže, najčešće porodicu i porodično okruženje, a zatim i za odane saradnike.

Podelu vlasti kao bitan uslov demokratske vladavine populizam i populistički vođa dovode u pitanje. Vođa preko svoje partije i koalicionih partnera drži u rukama i zakonodavnu i izvršno-upravljачku vlast. Nezavisno i od zakonskih rešenja, na mestu na kojem se nalazi vođa odvija se sve bitno za donošenje zakona, za izvršne poslove i za upravljanje državom. Naravno, politički vođe stavlja i onu vlast koja bi trebalo da bude potpuno nezavisna, a to je sudska, u svoju službu. Iako je sudska vlast formalno nezavisna, populistički vođa nalazi načine da u rukama drži sudije i na taj način ukida nezavisnost sudske vlasti, između ostalog i radi obezbeđenja praktične nekažnjivosti njemu bliskih.

Slobodni i tajni izbori su uslov demokratske vladavine koji populističke vođe najviše zloupotrebljavaju. Nesređeni birački spiskovi, pritisci na građane i opoziciju tokom izborne kampanje i samih izbora, potkupljivanje osiromašenih birača, često uz upotrebu nasilja, obeležavaju ono što se naziva slobodom i tajnošću izbora.

Posebno bitan uslov demokratske vladavine su slobodni i otvoreni mediji. I taj uslov populistički vođe teško zloupotrebljava tako što medije drži potpuno pod kontrolom, potplaćivanjem i/ili pritiscima. Sloboda govora, mišljenja i izražavanja potpuno se dovodi u pitanje.

Slobodno tržište kao garant demokratske vladavine, s jedne strane, potpuno se monopoliše, odnosno „kada se god konkurencija ograničava nastaju monopoli“ (Joković 2015: 284) a, s druge strane, reguliše se reketiranjem. Time se ugrožava još jedan uslov demokratske vladavine, slobodno kretanje robe, ljudi i kapitala.

Sve u svemu, populistička vladavina je tipičan primer ugrožavanja građanskih i kolektivnih prava i uvođenja velike nepravde u demokratsku vladavinu, što je kompromituje i (do)vodi u stanje u kojem počinju da vladaju antipolitički principi. Nemoćne građane, odnosno narod na koji se poziva populistički vođa, tada zahvataju tri antipolitička principa: apatija, odnosno ravnodušnost; strah i strepnje; i potpuni osećaj nemoći. Antipolitički principi stvaraju stanje razočaranosti i pojedinačne samoizolacije iz političkog života. Sa razočaranim i atomizovanim građanima političke vođe lako izlaze na kraj.

Drugim rečima, populistički vođa održava vlast lažima, prevarama i nasiljem, i duhovnim i fizičkim. Takve vođe, međutim, potpuno previdaju, iako je istorijsko iskustvo to pokazalo, da to ne može dugo da traje. Nikada se ne zna kada će nastupiti trenutak, i koji će biti povod, da to sve eksplodira. A možda i završi u velikoj tragediji i zločinu.

Treba imati na umu, kada je u pitanju nasrtaj populizma na demokratiju, upozorenje Kristofera Laša da u 21. veku treba „staviti veći naglasak na odgovornosti nego na prava. Ona će morati da pronade neki bolji izraz zajednice nego što je to socijalna zaštita. Moraće da ograniči domet tržišta i moći korporacija a da ih ne zameni centralizovanom državnom birokratijom“. (Laš 1996:106–107)

POPULIZAM I VOĐE

Za sve populizme karakteristično je utemeljenje i prihvatanje harizmatičnih vođa. Te vođe su prihvatane i zbog toga što su javno pokazivale i pokazuju prezire prema intelektualnim, ali i političkim elitama. Poseban prezir odnosi se na intelektualce koji kritički misle i to što misle javno iskazuju. Još jedna karakteristika populističkih vođa, koja mase lako prihvataju, jeste obezvređivanje i zanemarivanje svega što pripada mislećem u jednom društvu i državi. Populističke vođe sklone su da se na omalovažavajući način, često vulgaran i brutalan, odnose prema onima koji imaju najveće intelektualne sposobnosti. To mase lako prihvataju jer se često pojedinci u masi osećaju frustrirano i imaju jednu vrstu zavisti, zloradosti i mržnje prema sposobnijima i intelektualno obdarenijima. Populističke vođe sklone su da se narodu obraćaju pomoću instrumenata neposredne demokratije poput referenduma i plebiscitarnog izjašnjavanja na mitinzima uz pomoć aplauza.

Populističke vođe praktikuju kod podanika plebiscitarni cezarizam. Na primer, Hitler je isticao da je ponikao iz naroda, da pripada narodnom pokretu, da je ostao u pokretu i da se u njega uvek vraća. Tvrđio je da „ne poznaje nijednog političkog vođu koji više od njega može da tvrdi da je pripadnik svog naroda“ (Matić 1992: 67). Svaki populizam je antielitistički i to je njegova najbitnija karakteristika. Napadima su posebno izložene elite znanja, kao i duhovne elite.

Populističke vođe imaju osećaj da je njihova uloga mesijanska. Kada osvoje vlast misle da im ona pripada za uvek. Oni smatraju da ih je narod izabrao i da nema ničeg većeg, značajnijeg i bitnijeg od tog izbora naroda, a da oni kao njegovi izabranici ne smeju ni da pomisle, niti da dozvole, da odu s

vlasti. Prema njima, to bi bila izdaja naloga naroda. Iz tih razloga opozicija nema šta da traži kada je u pitanju vlast. Najbolje bi bilo da ona nestane, odnosno da se sama rasformira. I nevladine organizacije nemaju više šta da rade, pa prema tome i one su nepotrebne.

Takve vođe kritiku opakih društvenih pojava s kojima se vlast ne obračunava, kao što su kriminal i korupcija, ne vide u funkciji suzbijanja tih pojava već rušenja vlasti koju bi zaposeli ti kritičari. Takođe, ukazivanje na zloupotrebe ovlašćenja ili uzurpacija vlasti nije u funkciji njihovog iskorenjivanja već samo dobijanja glasova na izborima. Populističkim vođama idu na ruku slabosti demokratske vlasti i upravo na njihovim propustima, tolerisanju nelegalnosti i neradu oni privlače biračke mase. Što je nezadovoljstvo naroda vlašću veće to su za populističke vođe šanse veće da na izborima dobiju poverenje, odnosno legitimitet. Oni dolaze na legitiman i legalan način, ali se potom ne pridržavaju legaliteta niti legalnosti. Naprotiv, selektivnim i rđavim zakonima još ih više uproprašćavaju.

POPULIZAM I VREDNOSTI

Populizam, odnosno populističke ideologije i njima primerene politike, pruža veliki otpor prema svemu što je univerzalno, posebno univerzalnim vrednostima. Jedna od prvih univerzalnih vrednosti koje populizam dovodi u pitanje jeste sloboda. Sloboda se koristi samo kao unutrašnja stvar vezana za slobodu vlastodržaca i njihovom određenju slobode svima drugima. Ispoljavanje prema slobodi pokazuje se u neprihvatanju različitih mišljenja i pristupa.

Druga ugrožena univerzalna vrednost jeste pravda. U populističkim politikama pravda se primenjuje selektivno i na taj način uvodi se velika nepravda.

Treća univerzalna vrednost na udaru populističkih politika jeste ljudsko dostojanstvo. Samim tim što su populističke ideologije i politike usmerene na mase, a ne na pojedince, pokazuje se da je pojedinačno *ja* uvek za njih, s jedne strane, sumnjivo, a s druge strane, ugroženo. Mase po svojoj prirodi nemaju dostojanstvo jer se njihovo dostojanstvo ne može meriti niti postoje kriterijume po kojem bi se to dostojanstvo moglo utvrditi. Ljudsko dostojanstvo je uvek vezano za pojedince i koliko je pojedinaca u jednom društvu dostojno toliko je to društvo slobodno i otvoreno. Sloboda i otvorenost omogućavaju i garantuju da pojedinci mogu da održavaju svoje ljudsko dostojanstvo.

Populističke politike ugrožavaju i ravnopravnost. Formalno, u njima su svi ravnopravni, ali u stvarnosti je ravnopravnost žestoko ugrožena. Postoji

velika razlika između onih koji su bliski vođi ili partiji iz koje dolazi vođa i svih ostalih građana. Ravnopravnost se ugrožava raznim vrstama negativnih selekcija. Populističke vođe, s jedne strane, od masa zavise, a s druge strane, kada se na vlasti ustoliče, te iste mase preziru i imaju strah od njih. Oni se masama dodvoravaju, ali kad obećanja treba da ispune oni mase preziru. U tom ambivalentnom odnosu oni grade piramidu vlasti u kojoj su izražene nejednakosti i neravnopravnost. Strah do najbližih saradnika često ih usmerava da za saradnike biraju najnekvalifikovanije da bi mogli njima da manipulišu i da ih stalno ucenjuju. Od takvih saradnika prave nemilosrdne izvršioce koji su u stanju da počine veliku štetu pojedincima, društvenim grupama, društvu i državi.

Populističke politike zloupotrebljavaju još jednu univerzalnu vrednost, solidarnost. Prividno se stvara osećaj da se u njima solidarnost podržava i održava, ali sadržajno i suštinski tu nema nikave solidarnosti, čak se na nesolidarnosti gradi podaništvo, slugeranstvo i podstiče ropska mimikrija.

Savremeni populizam u liku populističkih vođa je vladavina velike laži, obmane i prevare zbog koje nastaje ogromna i često nesaglediva šteta po društveni i politički život. Ono što oni najviše uruše su vrednosti i vrednosni sistem. Posledice vrednosnog loma tragične su po društva i države, a za njihov oporavak potrebne su ne samo decenije već i generacije.

OGOLJENI PRAGMATIZAM I POPULISTIČKE OBMANE

Spoj populizma i ogoljenog pragmatizma pokazuje se u sledećim pojavama: poltronstvu iza kojeg uvek stoji postavljanje nekvalifikovanih za obavljanje kvalifikovanih poslova; klijentelizmu; korupciji i kleptokratiji.

Danijel Smilov i Ivan Krastev smatraju da populizam u vremenima društvenih kriza podstiče obećanja populističkih vođa da će oživeti politički život i vratiti politici ono suštinsko što se gubi strančarenjem. Takođe, ističu da se populistu javljaju kao alternativa reprezentativnom sistemu koji je rđavom politikom izgubio poverenje građana (Smilov / Krastev 2008: 7–13). U traženju izlaza iz tog nepoverenja populistu se pojavljuju s lažnim i neralnim obećanjima, kao mađioničari i prevaranti, koji, kada se dokopaju vlasti, još više prodube krizu. Narod ih vidi kao spasioce, a oni se ponašaju još gore od onih zahvaljujući čijem verolomstvu i rđavoj vladavini su dobili poverenje naroda.

Ogoljeni pragmatizam formira logiku uspeha. Logika uspeha diktira uspeh po svaku cenu. Uspeh se ne meri sposobnostima, kvalifikovanošću i rezultatima, već spremnošću da se, ako treba, počine i nedela samo da se donese

ono što populistički vođa očekuje ili zahteva. Oni koji prihvate logiku uspeha po svaku cenu dobijaju mesta i funkcije kao nagradu u državnoj i javnoj sferi. Da bi dobili položaj i funkciju, oni moraju da pokažu i dokažu da su političkom vođi slepo odani i bespogovorno spremni na razne vrste usluga i postupaka koji su često nelegalni. Takođe, spremnost podrazumeva i otimačine, kao i nemilosrdnost kada je u pitanju obavljanje nekog posla koji zahteva populistički vođa. Važno je udovoljiti vođi, a najvažnije pokazati spremnost da se pribavi i donese novac. Kod populističkih vođa, pored slavloljublja i vlastoljublja, izražena je i pohlepa. Upravo pohlepa „zagađuje svakodnevni život, unosi u njega nemir, trzavice i neprijatnosti“ (Čupić 2016: 23).

Zadovoljavajući pohlepu populističkog vođe, oni kao nagradu dobijaju dobro plaćena mesta u državnoj hijerarhiji i javnim službama. Znači svaka usluga prema ovoj logici ima cenu, pa i odanost.

POPULISTIČKA VLADAVINA – VLADAVINA LOŠIM OSEĆANJIMA I STANJIMA

Dok osvajaju vlast, populističke vođe ne bave se samo uzrocima i razlozima problema koji zaustavljaju i urušavaju razvoj društva i države, već i motivima. Naravno, dok su u opoziciji oni revnosno prate zbivanja, skupljaju dokumentaciju o svim propustima, uzurpacijama, nelegalnostima, kriminalnim i koruptivnim radnjama pojedinaca ili grupa u vlasti. Ta dokumentovana nedela mnogo im pomažu u predizbornoj kampanji. U kampanji obećavaju da to što su dokumentovali i što je za posledicu imalo velike poremećaje u društvu, odnosno nanelo štetu pojedincima u obliku gubitka posla, smanjenja zarada ili neravnopravnog tretmana, ispraviti kada dođu na vlast. Oni obećavaju i da se niko neće moći zaposliti bez konkursa i da će svaku korupciju vezanu za zapošljavanje saseći u korenu, kao i svaku selektivnu primenu zakona. Takođe obećavaju da će namiriti svu prethodnu štetu koju je nanela vlast, a da će svi koji su je zloupotrebili biti procesuirani.

Taj psihološki momenat, kada su u pitanju obećanja, izuzetno im pomaže da mobilišu i pridobiju sve ugrožene i ozlojeđene. Na osnovu toga populističke vođe podstiču kod ugroženih osećanja zavisti, mržnje i osvete. Kada se ta osećanja masovno podstiču ona razorno deluju prema uzurpatorima a još više oštećuju obespravljene i ozlojeđene. Zavist podstiče drugo opako ljudsko osećanje – mržnju. Kada se raširi, mržnja zatruje celo društvo. Ona među ljudima razara poverenje i oštri ih emocionalno na osvetu. Šteta zbog ovih rđavih osećanja koja se širi u zajednici je trostruka: po one protiv kojih je

uperena, po one koji su opravdano ozlojeđeni i po društvo i državu. Zahvaćene ovim osećanjima mase su u stanju da počine razna zlodela. Oni koji to podstiču, a to su populističke vođe, trenutno profitiraju a na duži rok upropašćavaju i dovode u pitanje svoj opstanak. Upravo ono što seju od toga na kraju i stradaju.

U zajednici zavisti, mržnje i osvete populističke vođe huškaju ljude jedne protiv drugih. Polazeći od ružnih ljudskih osećanja, oni predlažu mere koje ugroženima daju iluziju da su u njihovom interesu i da će omogućiti ispravljanje učinjene im nepravde. Pošto populistički vođa nije u stanju da oživi i podstakne privredni razvoj, što je posledica i nerealnog zapošljavanja nekvalifikovanih partijskih kadrova u javni sektor (dok istovremeno uredbama zabranjuje zapošljavanje u javnom sektoru a na mala vrata zapošljava svoje kadrove), pribegava smanjenju plata i penzija i nametanju niza novih opterećenja u obliku taksu i poreza na imovinu najproduktivnijih i nosilaca razvoja društva. Oni s najamanjim primanjima, a takva je većina, toga su oslobođeni. Tako se prividno distribuirava pravda otimačinom od onih koji su pošteno stekli zarade, penzije i imovinu. To je, upravo, način kako se manipuliše rdavim osećanjima najugroženijih i kako se zajednica truje i razara.

Populističke vođe koriste i moderna tehnološka sredstva, u prvom redu internet, da preko njega šire strahove i podstiču upotrebu sile i nasilja prema onima koje smatraju i koje proglašavaju neprijateljima i izdajnicima. Takođe, preko interneta šalju lažne poruke, ali i poruke označavanja i pretnje, onima koji ih kritikuju i na koje treba nahuškati narod da krene u obračun. Formiraju se grupe ili centri koji smišljaju strategije i taktike kako da se utiče na javno mnjenje tako što jedni druge podstiču na sukobljavanje.

Često se preko internet poruka iznose lažni podaci o ličnostima, posebno suparničkih partija, ili o onima koji pružaju otpor manipulaciji populističkih vođa. To je način da se kao nečasni i poročni javno diskvalifikuju svi koji ne podržavaju politiku populističkog vođe. Izmišljaju se događaji, situacije, radnje i ponašanja i sve se to preko sredstava javnog informisanja i interneta javno plasira. Posebno se ističu grupe na internetu (botovi) koje svaku kritičku opasku na račun populističkog vođe komentarišu ili ocenjuju negativno. Tako se stvara privid da većina građana ne prihvata one koji kritikuju ili dovode u pitanje mere populističkog vođe i nameće utisak da su takvi beznačajna manjina koja dovodi u pitanje njihovog obožavanog idola, spasitelja i mesiju.

***

Samo vladavina prava i moćne institucije mogu da zaustave političke vođe da ne sprovedu samovolju do kraja i nanesu veliku štetu po društvo i državu, a sve u ime „naroda“, i za „narod“. Jedino je to način da demokratiju ne iskoriste populističke vođe i tako je potpuno uruše. Drugim rečima, demokratija kao vladavina je otvorena jer se zasniva na pluralizmu i u ime pluralizma dopušta i populizam. Da populizam ne bi naneo štetu, demokratska vladavina preko vladavine prava treba da ograničava i kontroliše svaku vlast kako bi bile očuvane vrednosti na kojima je ona utemeljena.

LITERATURA

Albertazzi, Daniele / Duncan McDonnell (2008). *Twenty-First Century Populism: The Spectre of Western European Democracy*. New York: Palgrave Macmillan.

Blokker, Paul (2005). Populist Nationalism, Anti-Europeanism, Postnationalism, and the East-West Distinction, in: *German Law Journal* 6, 2, S. 371–389.

Canovan, Margaret (2006). Two Strategies for the Study of Populism, in: *Political Studies* 30, 4, S. 544–552.

Čupić, Čedomir (2016). *Politika i pohlepa*. Beograd: Fakultet političkih nauka, Čigoja štampa.

Čupić, Čedomir, Joković, Milica (2015). Političar i politički identitet, u: *Politički identitet Srbije u globalnom i regionalnom kontekstu*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka.

Joković, Milica (2015). Kultura i granice – globalizacija i getoizacija, u: *Globalizacija i kultura*. Beograd: Centar za ekonomska istraživanja Instituta društvenih nauka.

Joković, Milica (2015). Upotreba demokratije i države u populističke i totalitarne svrhe savremenih vlastodržaca, u: *Srpska politička misao* 48, 2, str. 71–89.

Krastev, Ivan (2013). *S verom u nepoverenje*. Beograd: Clio.

Laš, Kristofer (1996). *Pobuna elita i izdaja demokratije*. Novi Sad: Svetovi.

Matić, Milan (1992). *Liberalizam, populizam i demokratija*. Beograd: Institut za političke studije.

Mihnjik, Adam (2015). Dostojanstvo i strah: Pismo prijatelju, u: *Novi evropski nacionalizam*. Podgorica: CID.

Miler, Jan-Verner (2017). *Šta je populizam?*. Beograd: Fabrika knjiga, Pešćanik.

Moffit, Benjamin and Tormey, Simon (2014). Rethinking Populism: Politics, Mediatisation and Political Style, in: *Political Studies* 62, 2, S. 381–397.

Mudde, Cas (2017). Populism isn't dead. Here are five things you need to know about it. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/jul07/populism-dead-european-victories-centrists>

Mudde, Cas (2004). The Populist Zeitgeist, in: *Government and Opposition* 39, 3, S. 541–563.

Smilov, Daniel and Krastev, Ivan (2008). The Rise of Populism in Eastern Europe: Policy Paper, in: *Populist Politics and Liberal Democracy in Central and Eastern Europe*. Bratislava: Institute for Public Affairs.

Piccone, Paul (1995). Postmodern Populism, in: *Telos* 103, S. 45–86.

POPULISM AND NAKED PRAGMATISM

ČEDOMIR ČUPIĆ

MILICA JOKOVIĆ

University of Belgrade, Faculty of Political Science

SUMMARY

Populism and populist ideologies. Authoritarian populism – characteristics and consequences. The populist type of democracy. Populism and leaders. Use and abuse of populism in the process of democratic decision-making. Takeover of democratic intuitions by the unqualified and semi-qualified as a consequence of populist politics. Populist leaders' unrealistic and false promises and deceptions. Naked pragmatism in the service of populist deceivers. Pushing for success at any cost, regardless of abilities, knowledge and professionalism. Destruction of values and value system by populists and pragmatists. Populism as a cause of spreading anti-political principles in political life. Dominance of wicked feelings (jealousy, hate and malice) and wicked states (fear, angst, surreptitiousness and panic) as a consequence of the combination of populist rule and naked pragmatism.

KEYWORDS: populism, pragmatism, leader, promises, deceptions